

Példaképek a kamaszkorban?

Nem nevelünk steril világban. Tudomásul kell vennünk, hogy a hagyományos keresztény életértelmezés jelenleg – legalábbis az iparosodás korszaka óta – csupán egy a kínált értelmezési lehetőségek közül. Elmúlt az az idő, amikor a társadalmi közvélemény számára is egységes normarendszer létezett – és ez a mi kultúrkörünkben a kereszténység volt. Akkor még mindenki „más” – vagyis mindenki, aki bármilyen hatást gyakorolt akarva vagy akaratlanul a felnövekvő nemzedékre – lényegében ugyanazt a normarendszert közvetítette. A kereszténység konkurrencia nélkül kínálta föl a maga értékeit. Mindenki „tudta”, hogyan kell élni. Az egységes elvárás-rendszer egyszerűbbé tette az életet, és a döntő fordulatok idején olykor-olykor mégis kieleződő helyzetekben megszülettek a hősök, akik az elvárásrendszerrel világosan szembesülő ellenhatások idején hűségesek voltak a mindenki számára világosan körvonalazott és a közvélemény által is elfogadott normákhoz. Nem egymás mellett árult értékekről volt szó, hanem nyílt konfrontációról: a vagy-vagy választás kompromisszumot nem engedett meg.

Napjainkban azonban az élet minden fontos kérdésére sokféle választ találhat a tájékozódni óhajtó, felnövekvő ember. Ha csak a házasság területét nézzük: vagy kitartó hűségben éli meg a férfi és a nő a házasságot, vagy kapcsolatuk egy időre szól csupán, már eleve számítva a válás lehetőségére. Vannak, akik a férfi és nő esetleg tartós kapcsolatát teljesen magánügynek tekintik, tehát nem adnak semmiféle nyilvánosságot az együvé tartozásnak – sem egyházit, sem polgárit. Vannak, akik teljes szabadossággal váltogatják a másnemű – vagy esetleg a hasonnemű – partnerrel a közösséget.

Amikor a példaképek reális szerepéről akarunk beszélni és tájékozódni, föltétlenül tudomásul kell vennünk, hogy az áthagyományozott és intézményesen is őrzött keresztény életértelmezés a tömegek számára csupán egy a lehetséges sok közül. És ez nem jelent szükségképpen konfrontációt, hanem az esetek túlnyomó többségében olyan „békés egymás mellett élést”, amelyben az értékek elhalványulnak, és a más-más előjelű közösségek, intézmények önértékelése elsatnyul, identitása kérdésessé válik.

A fiatal ember közösségekben, intézményekben találja magát. Élni tanítja a család, az iskola, az ifjúsági szervezet, az intézményes egyház, a szélesebb társadalmi közvélemény. Azt kell tapasztalnia, hogy az érték-őrzésre és továbbadásra hivatott közösségeknek az értékvilága nem koncentrikus körök módjára épül, hanem – bár néhol fedik egymást, mégis nagyon sok területen – függetlenek egymástól. Még egy nyomasztó élményben lehet része: bár mindegyik közösség és intézmény élni akarja megtanítani a tizenévest (vagyis segíteni akarja a nemiség, az önérvényesítés-hatalom és az anyagi javakkal való bánni tudás, a tehetőség területén), az életnek ezt a három fő területét nem tudja közös nevezőre hozni. Természetesen mindegyik közösség a saját szempontjai, a saját ideológiája szerint igyekezzon összhangba hozni ezeket a döntően fontos területeket. Egyiket sem lehet kijátszani a másikkal szemben, egyiket sem lehet föléemelni vagy alárendelni a másiknak. Már pedig az értékrend diszharmóniája tapasztalható ma a nemiség, a hatalom és az anyagi javak területén.

Ha sorra vesszük az érték-megőrzést és továbbadást maguknak feladatul tűző közösségeket és intézményeket, megállapíthatjuk: nemcsak a család nem igazi család, nemcsak egy ifjúsági szervezet nem hitelt érdemlő, az élet területeit összhangba hozni kevésbé képes szervezet, de az egyház is osztozik az „identitáskrizisben”. A fiatal, az emberré-válás folyamatát megélő ember ma azt tapasztalja, hogy a számára értéket közvetíteni hivatott intézmények és azok képviselői nem azok, aminek mondják magukat – ki kell jelenteni a keserű és kemény megállapítást: hazugság-élménnyel telnek meg. A meghasonlott közösségek meghasonlott embereket reprodukálnak. Ha megkérdézzük a fiatalokat: van-e konkrét személy, aki olyan erővel van jelen az életedben, hogy szeretnél hozzá hasonló lenni? A válaszok megdöbbenőek és elgondolkoztatóak. Nagyon ritkán találkozunk olyan fiatallal, akinek valóban van példaképe. A legtöbbjük már eleve bizonytalan értékrendet képviselő családból-környezetből kénytelen az emberré válás útját járni. A beteg családok növekvő száma egyre több elbizonytalanodó embert eredményez: ez a felismerés közös mind a marxista, mind a keresztény szempontú értékrend-keresés és életértelmezés számára. A családban megkezdődött emberré-válás a családból való kiválás után töredékes marad, a fiatal ember nem tudja, ki is ő valójában, miért is nő fel, kinek az értékrendjét vegye át. Az „identitáskrizisbe” került ember „belebetegedhetik” a társadalomba. Értelmetlennek látszik az emberekkel való kapcsolata, élete céltalanná válik. Sokféle menekülési jelenséget figyelhetünk meg, főként a fiatalok között (ugyanakkor a felnőttek helyzete sem megnyugtató, akik közül a példaképek sorának kellene kikerülnie): általános kiábrándultság, unalom, az elérhető kábitószeres látszat-világa, alkoholizmus, bűnözési hullám, különféle új ideológiák; e töredékes felsorolás végére az öngyilkossági hajlandóság említése kíváncsodik.

A közösségnek magával ragadó hatása van. Az árral szemben úszni csak nagyon keveseknek sikerül. Az egyéniséget könnyen lehetetlennek teszi a közvélemény, a közhangulat. A langyos közömbösség mindig könnyebben elfogadható, mint a határozott célokért küzdő egyéniség. Mai fiatalságunk olyan korszakban él, amelyből az elért anyagi jólét következtében még a munkásmozgalom forradalmi lendülete is hiányzik. „A munkásmozgalom forradalmi értékrendjét” – írja Hankiss Elemér – „az elmúlt évtizedek során nem sikerült sem az elméleti gondolkodásban, sem a mindennapi gyakorlatban továbbfejleszteni, a társadalom mai helyzetéhez, mai feladataihoz idomítani.” (A hősiesség kényszere. In: Diagnózisok, Bp. 1982. 151. o.)

Hogy ifjúságunk nem keresi a példaképeket, hogy a türelem, a hűség, az állhatatosság példáinak a nagy többség esetében csak elméletben létezik személyiség-nevelő ereje, annak az okát éppen ebben a jelenségben kell keresnünk. Amikor már eleve olyan környezetbe nő bele a gyermek, amelyben nem létezik tiszta értékrend – akármilyen előjelű legyen is az –, amikor a hazugság-élmény lesz a leginkább meghatározó az életében, – akkor keletkezik a menekülés-reakció.

Érdemes végiglapoznunk ifjúsági folyóiratainkat, hogy némi képünk legyen arról a világról, amelyben fiatalságunk él. Ha nem ábrándképeket óhajtunk alkotni, akkor tudomásul kell vennünk: igazi eszményképekkel alig találkozunk a tizenévesek. Megszólaltatnak ugyan híresebb, az ifjúság számára is ismerős művészeti-közéleti embereket, – eszményképpé azonban nem válnak. Az Ifjúsági Magazin poszterei nyugati ifjúsági lapokat utánóztatva egy-egy pop-sztárt vagy ún. „együttéseket” ábrázolnak. Ezeknek hatása legfőljebb viselkedésmódban, öltözködésben, megjelenésben érezhető. Eszményképnek azonban nem nevezhetők, s igazi személyiségalkotó – pozitív irányban ható – tényezőként nem is szerepelnek.

A közvetlen példaképek mellett azonban közvetett példaképekről is beszélhetnénk: az olvasásélmény kiválóan alkalmas arra, hogy kristályosítsa az értékeket és eligazodni segítsen a világban. Ha furcsának tűnik is Csalog Judit megáldásának, de igaz: „ugyanaz a lenéző kézlegyintés – amely Jézus Krisztusnak osztályrésze – jár Martin Luther Kingnek, Lumumbának és Schönherz Zoltának is. Üttörőfoglalkozásra a gyerekek többsége ugyanazzal a közönnyel jár, mint ezzel párhuzamosan hittanórára. Mert nem az a bajuk Jézussal, hogy az evilági paradicsom helyett a túlvilági üdvözülést javasolta. Ugyanaz a sztereotíp, fölényes vállrándítás jár mindazoknak, akik oktondi módon másokért vitték vásárra bőrüket.” (Élet és Irodalom, 1972. jan. 22.)

Igazodási pontok, „referencia-személyiségek”, hősök, szentek nélkül ellaposodik az élet. A türelem, a hűség és állhatatosság példáját elsősorban mégis a család és az iskola adja a fiatalságnak. „A nevelőnek tulajdonképp nincs is nagyobb feladata, minthogy magában építse fel a példát, amellyel a fiatal lélek tájékozódó (s részben utánzó) kedvét az igazi nagyság felé fordítja, hogy ott a családban, osztályban jöjjön létre az az atmoszféra (mert hisz igazán nevelni csak atmoszférával lehet).” (Németh László: A vallásos nevelésről. In: Kiadatlan tanulmányok, Bp. 1968. 353. o.)

A felvázolt helyzetkép egyáltalán nem megnyugtató. „A kultúra katasztrófája eszményeink katasztrófájának a következménye” – mondja Albert Schweitzer (Élet és gondolataim, Bp. 1981. 121. o.). Ez a gondolat némiképp összefoglalja a képet. A kamaszkorú fiatalság, amely helyét és önmagát keresi ebben a világban, egyre kevésbé találkozik a türelem, a hűség és az állhatatosság példáinak a társadalmi közvélemény előtt is értékelt megjelenítésével.

Találkozhatunk természetesen a főt vázolt jelenség ellenkezőjével is. Vannak elevenen ható példaképek és eszmények – olyan környezetben, ahol az értékek nemcsak papíron léteznek, hanem az egymást ismerő, egymásért felelősséget érző emberek életéből sugárzik a tiszta, megélt értékrend. Ahol az „igen” valóban igen, és ahol a „nem” valóban nem. Ahol megtapasztalható az igazi elkötelezettség, egy ügy osztatlan szolgálata. Ilyen közösségben hitelesen állítható a fiatalok elé a hős és a szent: akik nem bagatellizálják a saját életüket, azok nem rombolják le a türelem, a hűség, az állhatatosság történelmi példáinak eleven-ségét és értékét sem.

A kazah–szovjet író, Csingiz Ajtmatov nemrég magyarul is megjelent, *Az évszázadnál hosszabb ez a nap* című regényének főhőse a végeláthatatlan sztyeppén egy kis kitérő állomáson szolgáló vasutas, Edigej. Barátja meghal – el kell temetni. Az ősi temetőben, a mohamedán hagyományoknak megfelelően, úgy, ahogyan azt még életében kívánta. Edigej így imádkozik a temetésen: „Ami pedig végső kívánságomat illeti, meghagyom a fiataloknak, hogy majd ide jöjjenek el velem. Megmondom nekik, lelkükre kötöm, hogy itt temessenek el. Csak azt nem látom, aki majd elmondja az imádságot fölöttem. Istenben nem hisznek, semmi-féle imádságot nem ismernek. Hiszen senki sem tudja, és nem is tudja meg soha, létezik-e Isten a világon. Az egyik azt mondja, van, a másik, hogy nincs. Én hinni akarom, hogy te vagy, s hogy itt lakozol a gondolataimban. És amikor imával fordulok hozzád, valójában magamhoz fordulok terajta keresztül, megadatott nekem ebben az órában úgy gondolkodni, ahogy te magad gondolkodnál, teremtőm. Hiszen erről van szó! Ezek meg, a fiatalok, nem gondolnak erre, és lenézik az imádságot. De mit tudnak majd mondani maguknak és másoknak a halál nagy órájában? Sajnálom őket, hogyan fejthetik meg a maguk emberi titkát, ha gondolataik nem tudnak olyan magasra emelkedni, mintha valamennyien istenné válnának? Bocsásd meg nekem ezt az istenkáromlást...”